

גנזך המדינה

הנושא: פרויקט הנצחה למנחם בגין ז"ל

המראיין: פרופ' ישראל אלדד (שייב) (שיחה רביעית) (עדות סודית)

המראינת: ד"ר ננה שגיא

תאריך: 4.1.94

קסטה מס 42

ת. היינו ביחסים מצוינים. היינו יחד תקופה מסוימת, חצי שנה או שלושת רבעי שנה, בכפר ליד וילנה.

ש. לכן אשתך היתה מקורבת לעליזה בגין.

ת. אז התקרבו זו לזו.

ש. ומאז נשארה הידידות ביניהם?

ת. זאת לא היתה ידידות כזאת שנבקר אצלם, הם לא הזמינו אותנו ואנחנו לא הזמנו אותם. נפגשו בקשר לעבודה.

ש. אשתך התחילה לעבוד עם עליזה בגין מאז שמנחם בגין נתמנה לראש הממשלה, כיועצת לעניינים סוציאליים.

ת. היא רצתה לעסוק במשהו ואז היא הזמינה את אשתי להתייעץ ואז זה נהיה קבוע, פעם בשבוע.

ש. והיתה בקשר הדוק אתה?

ת. אותו דבר היא עשתה אחר כך עם אשתי של יצחק שמיר, אבל עם אלה זה היה שונה. אשתי של שמיר ידעה לדאוג גם לעצמה קצת, לפרסום שלה ועליזה היתה מאוד סגורה והרבה יותר מוצנעת.

ש. אני רוצה לחזור למהלך הראיון שלנו ולדלג על הרבה שנים. הפסקנו בתחילת שנות החמישים. דיברנו על פולמוס השילומים וכל מה שהיה מסביב לזה. עכשיו אני רוצה לדלג ל-1967.

ת. מלחמת ששת הימים.

ש. בפעם הראשונה, אחרי כמעט 20 שנות אופוזיציה, שמנחם בגין מצטרף לממשלה, לממשלת ליכוד לאומי. אמנם בניסיונות מאוד מיוחדות, כממשלת חירום לאומית.

ת. היתה גם תקופת הביניים, לפני שבגין הצטרף לממשלה. אז חל המפנה הגדול. לא פלא, בכל זאת קרה משהו. לראשונה מלחמה כזאת.

ש. רציתי לשאול כמה דברים - למה ציפו בעצם מבגין כשהוא נכנס לא רק לעניין הזה של מלחמת ששת הימים, הרי גם אחרי זה הוא נשאר בממשלה. במשך כל שלוש השנים כמעט שהוא היה בממשלת הליכוד הלאומי, מה למעשה היו הציפיות ממנו? נתנו לו תפקיד של שר ללא תיק, זה לא תפקיד מוגדר. הוא אמר שהוא רואה את עצמו כשומר ארץ ישראל בממשלה הזאת ובאמת היה לו חלק בחוק על איחוד ירושלים ועל רמת הגולן.

ת. ללא ספק הוא ייצג את זאת, אף על פי שבהתחלה עוד לא התהווה הקו הזה, עוד לא העלו על דעתם... מה שקורה היום לא היה יכול לעלות על הדעת, שעל זה יהיה מאבק. חודשים של אופוריה כמובן. אף על פי שאני חייב לומר שאנחנו באים היום היום עם הרבה טענות... יומיים-שלושה אחרי הניצחון לוי אשכול נואם ואומר: אנחנו לא יצאנו לכיבושים טריטוריאליים. כלומר, זה באמת בא להם בהפתעה. אפשר למצוא צידוק לנסיגה כבר אז, הוא לא ראה את זה כשחרור, כפי שאנחנו ראינו, בגין בלי ספק ראה את זה כשחרור ארץ ישראל. פה קרה דבר פרדוכסלי כזה - בשנות

השלושים אנחנו נאבקנו, התנועה הרוויזיוניסטית כולה, על המדינה. פורמלית הפילוג בתנועה הציונית בא בגלל נוסחת המדינה שהציע ז'בוטינסקי והשמאל (מפא"י) התנגדו לזה. קרה דבר כזה: אחרי מלחמת ששת הימים, עד עצם היום הזה, המדינה זה קדושה עליונה. אנחנו אומרים הארץ והעם והם אומרים - לא, המדינה. על כן החוק, הדמוקרטיה. בגין עם כל הדמוקרטיה העמוקה שלו, שהיתה עמוקה ואותנטית מאוד, חשב על העם ועל הארץ, בעוד שאצל מפא"י היה מושג המדינה. חלק מזה בודאי בא בגלל זה שעכשיו הם טעמו את טעם השלטון, קודם שלטו על הסתדרות ציונית, עכשיו הם שליטים על מדינה. זה מה שקרה ב-48. פה לא מדובר על כיבוש אלג'יריה, פה מדובר על חברון. זה כיבוש טריטוריאלי? המושג הזה של שחרור ארץ ישראל, שהיה לפני כן, אצל אדם כמו טבנקין או אפילו אצל חבר'ה מהשומר הצעיר, אז המושג ארץ-ישראל היה לו מין מיסטיקה, אבל לא היה עולה על הדעת אז לדבר על מיסטיקה, אנחנו חוזרים ארצה, זו ארץ-ישראל. אלתרמן התבטא ש"בגלל מדינת ישראל שכחנו את ארץ ישראל". אצל משורר זה התעורר. הוא כתב מאמר גדול, מאמר יסודי שהביא אחר כך להקמת התנועה. בגין, עם כל הממלכתיות שלו, המלחמה כפרלמנטריסט, על הממלכתיות, על קונסטיטוציה וחוקים, הרבה יותר ממני, לא היה מוכן להקריב את הערך הארץ-ישראלי בגלל המדינה. זה היה מהתחלה, אבל מכיוון שלא היה אז פרטנר .... אז נולד הביטוי המפורסם של משה דיין: "אני מחכה לטלפון". זה הולך יד ביד עם מה שאמר אשכול. מבחינה זאת, בכל המלחמה היום, הם נשארו נאמנים לעצמם, לא למפא"י ההיסטורית. מפא"י ההיסטורית רצתה את ארץ-ישראל. מדינה זה מליצה, זה לא חשוב. לא היה איכפת להם שיהיה פה שלטון אנגלי או אחר, בתנאי שנותנים לבנות את ארץ ישראל. כשבן-גוריון אומר ב-1937 למוסה עלמי הערבי המפורסם בספר שלו ואומר "שלום שלום", אז בן-גוריון אומר: "ודאי ששלום נחוץ לנו כדי לבנות את ארץ ישראל, אבל לא בשביל השלום באנו הנה; באנו הנה בשביל לבנות את ארץ-ישראל. אנחנו רוצים לעשות את זאת בדרך השלום, אבל זו איננה המטרה שלנו". מלה במלה זה כתוב... אנחנו נלחמו בעיקר על שני ערכים - צבא ומדינה ושני הדברים האלה הקים בן-גוריון ב-48. גם את הצבא וגם את המדינה הקים בן-גוריון, שבגלל זה אנחנו פרשנו מההסתדרות הציונית. אותו הדבר עם הטריטוריה. בגין היה בממשלה, אם הוא ראה את עצמו כשר לתיק של ארץ ישראל.

ש. כך הוא אמר, ואז התנגד לשובם של פליטי 67, התנגד למשלוח מתווך מטעם האו"ם...

ת. נגד חזרת הפליטים, על זה הוא לא היה צריך להילחם הרבה, כי מפא"י לא התלהבה מזה גם. גם בגרוש הערבים יש למפא"י חלק לא קטן, אולי יותר גדול מאשר לבגין. אני לא בטוח, שבגין, אילו ידע שבעקבות דיר יאסין תבוא בריחה של חצי מיליון ערבים, אני לא בטוח שהוא היה מסכים. ש. שאלה למה הוא הסכים בדיר יאסין ואם בכלל.

ת. פה הגישה ההומנית שלו, לגרש? בן-גוריון נתן את תנועת היד המפורסמת, כששאל אלון או דיין מה לעשות עם הכפרים האלה בסביבות לטרון אחרי הקרב בלטרון, עשה תנועת יד, לא אמר את המלה.

ש. ב-1967 קמה גם התנועה החדשה שהזכרת אותה קודם - התנועה למען ארץ-ישראל השלמה. זו תנועה שבעצם התלקטו בה אנשים ממש מקצוות שונים - החל מהימין הקיצוני ועד השומר הצעיר.

ת. הרבה יותר מזה - היא קמה ביוזמת חברי מפא"י.

ש. והצטרפו אליה אנשים כמוך. אתה ושמואל כץ.

ת. לא סתם שהצטרפתי; היה ויכוח אם לקבל אותי או לא. צבי שילוח, אחד הסיפורים שהוא מרבה לספר אותם זה איך שהוא נלחם שיואילו בטובם לקבל אותי. הוא היה אצלי שנה לפני מלחמת ששת הימים, לא הכרתי אותו לפני כן. הוא בא אלי ומדבר אתי על ארץ ישראל השלמה. הגבול שלו היה כווית. בלי הנפט של כווית לא נוכל לקיים מדינה. כווית זה העושר של המזרח התיכון וזה ריק מבחינת אוכלוסין, דמוגרפי. לקום וללכת. שנה לפני מלחמת ששת הימים זה אומר אולטרה-מפא"יניק כל החיים שלו.

ש. כשכבר מקימים את התנועה הזאת ונמצאים בה אנשים כמוך...

ת. את התנועה הקים נתן אלטרמן. צבי שילוח מייחס לעצמו שזה היה ביוזמתו. שהוא נפגש עם אלטרמן. כלומר לא מהצד הרעיוני. מהצד הרעיוני אלטרמן נדלק לזה, אבל מהצד הארגוני זה לא היה באופיו של אלטרמן. זה היה הגורם האחד. הגורם השני היה טבנקין. פה פעל הסדק הזה שהיה בתוך מפא"י, בין בן-גוריון ובין טבנקין. שם היתה שואה אישית, שואה וקנאה אישית. אחר כך באה האידיאולוגיה.

ש. כך אמרת לגבי כל השנואים של בן-גוריון. שקודם היתה שואה אישית ואחר כך הוא צירף לזה אידיאולוגיה.

ת. טבנקין היה האקטיביסט. אנשי אחדות העבודה היו האקטיביסטים, סיעה ב' כפי שקראו לה. שדה וכו', שגם קנאי הקיבוץ, וקיבוץ ממילא פירושו אדמה. היום מדברים בזלזול איזה ערך יש לאדמה, אין כל חשיבות לאדמה. הפילוג שהיה ב-1944, היה פילוג דמים. היו מכות, משפחות נפרדו. בעין-חרוד? אתה מחבר את נתן אלטרמן המפא"יניק, צבי שילוח המפא"יניק עם אנשי אחדות העבודה, עם טבנקין.

ש. וגם אתכם, אתה ושמואל כץ.

ת. זה כבר היה עניין של הצטרפות, אבל השורש היה אצלם, מפא"י ואנשי טבנקין. בני מהרש"ק ומשה טבנקין.

ש. מבחינת הרעיון של ארץ ישראל השלמה, אחרי שהתנועה הזאת קמה למה אין שום קשר או שתוף פעולה?

ת. התנועה הלאומית זה היה אורי צבי גרינברג, יכול להיות שהוא בא עוד לפני מוקי כץ. אני זוכר בעמוד הראשון ב"דבר" היה ויכוח סוער של התנועה, במושב של לשכת מפא"י, וגולדה מאיר אומרת: "אתם רוצים לשבת עם אורי צבי גרינברג ועם שייב?" הזיווג הזה מצא חן בעיני, לא נפגעת

בגללו. היא פונה אל טבנקין ואל אלתרמן - עם מי אתם יושבים? אני לא מוכנה לשבת אתם. אסור לשבת אתם.

ש. אבל אנשי ארץ ישראל השלמה, שכן היו מוכנים לשבת עם אנשי הימין, למה לא היה איזה שהוא שיתוף פעולה עם גח"ל, עד הקמת הליכוד, שש שנים אחרי שקמתם, מ-67 עד 73, שאז חלק מהתנועה מצטרף לליכוד. למה לא היה שיתוף פעולה עם חירות, עם גח"ל?
ת. היו מפגשים.

ש. אבל לא בצורה של איחוד או שיתוף פעולה פוליטי הדוק. אמנם זו תנועה רעיונית ולא תנועה פוליטית.

ת. קודם כל קיימת מסורת. אחד הטיעונים שהיו תמיד במחלוקת ההיסטורית בין מפא"י ובינינו היה שאנחנו אנשי המליצה, אנשי ההכרזות; הם אנשי העשייה, המעשה. נוסף על זה, היתה פרשת ארלוזורוב. היתה שנאה עמוקה מאוד על שרידי המחתרת וכו'.

ש. בתנועה הזאת בכל זאת הרעיון היה איך שהוא קרוב יותר לאנשי חירות.
ת. אנשים כמו טבנקין או אלתרמן, דומני שגם נשמע מפי בן-גוריון או מפי גולדה - "לבנות את ארץ ישראל אנחנו צריכים אותם? איזה שותפים אלה?" השנאה בין שני הגופים האלה, לדעתי עד היום קיימת. עם כל ההתקרבות האידיאית הפוליטית, נשארה איזה תהום ביניהם. דברים פסיכולוגיים ודאי היו עמוקים מאוד ביניהם. אבל היו מגעים כל הזמן. אני זוכר את הישיבות שהיו ויכוחים לילות שלמים. בני מהרש"ק, שהיה הפוליטרוק של הפלמ"ח, היה יכול לעמוד ולדבר שלוש-ארבע שעות. בישיבה היה צפוף, ישבו 50-60 איש, המזכירות של התנועה ובני מהרש"ק מדבר 5-6 שעות, בלי סוף. לא הייתי יכול להבין. כשהייתי קורא בעיתונים עוד בחו"ל על ועידת מפא"י שמדברים בה שעות, איך אפשר? אבל זה היה אופייני להם. היום זה כבר פחת. בעיקר באחדות העבודה היתה שנאה לרוויזיוניסטים הרבה יותר עמוקה. בן-גוריון בעומק נפשו ראה את עצמו די קרוב לז'בוטינסקי. בן-גוריון גם לא היה סוציאליסט, ודאי לא בחלק השני של חייו. בעוד שטבנקין וחבריו היו סוציאליסטים מרקסיסטים ממש. ופה, הנה זה הפשיזם וזו הבורגנות. הצד המעמדי היה אצלם חזק מאוד. בן גוריון כתב ספר שלם "מעמד לעם", בעוד שבאחדות העבודה זה לא היה, הם נשארו אנשי המעמד. הם עדיין לא כמו השומר הצעיר, אבל עדיין היחס לרוסיה, בכל זאת הרבולוציה, וזה הפריע להם מאוד. פתאום הם יושבים יחד. הוא מתפלג ממאיר יערי ויושב יחד עם מנחם בגין או עם שייב. זה היה מומנט אחד שהפריע.

ש. אבל היו הצעות לשיתוף פעולה?

ת. על שיתוף פעולה אפשר לדבר בין שני גופים פרלמנטריים.

ש. וזו תנועה אידיאולוגית יותר.

ת. היתה נטייה, איש כצבי שילוח היתה לו נטייה להפוך את התנועה למפלגה. מי שנלחם ממש, אני זוכר את הישיבות שהשתתפתי בהם, ב-60-70%

היתה הבעיה הזו. כשהיתה איזו הצעה בני מהרש"ק לא היה נותן לנסח אותה, לא היה נותן להחליט עליה. נתן אלתרמן לא היה לו שום קשר עם מפא"י. לצבי שילוח לא היה שום קשר עם מפא"י. אבל משה טבנקין וחבריו נשאר נאמנים והשתתפו בכל המוסדות של אחדות העבודה, שהיתה מפלגה נפרדת, ולא היו עושים שום דבר בלי המפלגה. זה היה ברור שזה מוכרח להתפוצץ ואי אפשר יהיה להחזיק בדבר הזה. אבל הקיום של אחדות העבודה בתוך התנועה למען ארץ ישראל השלמה, והם היו ממושמים מאוד ותמיד באים לישיבות ותופשים את רובו של הזמן. אלתרמן היה "מתפוצץ" כשרצה לקצר ולא פעם היה קם ובורח באמצע. כי הוא לא היה איש מפלגה מובהק. היה מפא"יניק, אבל לא איש מפלגה, לא השתתף במוסדות. זה היה זר לו. גם לא היתה אז ההתנחלות. רק אחר כך באו גלי ההתנחלות. מאפוא היא באה? לא מבית"ר ולא מהשמאל. היא באה פתאום מההפתעה הזו של גוש אמונים. זה היה מפנה בציונות מהרבה בחינות. זאת היתה הסיבה מדוע. לאט לאט היה ברור, בייחוד שהם התחילו להתרחק יותר מדי אחדות העבודה. פעם בא אלי משה טבנקין או משה שמיר ואמר לי שהם הלכו ושאלו ממש אם מותר לשבת אתי בגוף פוליטי אחד, וקבלו אישור מ"האדמו"ר", אבל היתה בעיה והיו ספקות, בייחוד אחרי מה שגולדה "זרקה" אם מותר לשבת עם הפשיסט הזה, אבל "האדמו"ר" נתן רשות. מעוד אדמו"ר אחד קיבלתי אישור כזה. באו אלי בחורי ישיבה וסיפרו לי שהם הלכו אל צבי יהודה קוק ושאלו אותו אם מותר להם לוותר על שיעור בגמרא ולבוא לשמוע הרצאה, כי לאלדד יש הרצאה אבל בשעה זו יש להם שיעור, והוא נתן להם היתר.

ש. בכל זאת חלק מהתנועה הזאת, שאחר כך התארגן באמת כמפלגה של הורוביץ, כן הצטרף לליכוד, כשהקימו את הליכוד ב-1973. אז כבר היתה המסגרת הפוליטית.

ת. היה עוד משהו. בכל זאת התנועה למען ארץ ישראל השלמה הגיעה לסמטה סמויה סגורה - מה הלאה? מה עושים? התנועה לא הקימה תנועת התנחלות משלה. אז מה עושים?
ש. היו שליחויות הסברה.

ת. היתה עו נקודה. היה הכרוז למען ארץ ישראל השלמה עם החתימות הרבות, עם השמות כמו בורלא, הזז, עגנון - רובה של הספרות העברית חתומה על הכרוז הזה. אז הם חתמו על הכרוז אבל הם כולם לא היו אנשי מעשה ואפילו לא אנשי מעשה פוליטי. אז חתמו על הכרוז. זה נשתתק. מכיוון שלא היה לתנועה עניין של עשייה, אז כותב אלתרמן מאמרים וכותב שמיר וכותב צבי שילוח, אבל זאת לא עושה התנועה.
ש. אבל שמואל כך נוסע לשליחויות הסברה באמריקה.

ת. כשבאה כבר ההתקרבות הפוליטית, אחת הסיבות מדוע בכל זאת הלכו אחר כך לחירות.

ש. אני מדברת על התקופה שלפני הקמת ממשלת בגין. כך נסע מטעם התנועה

לשליחויות בארה"ב. לכן כשבגין רצה למנות אותו לשר הסברה, אחת הסיבות היתה - שהוא רצה לנצל את הקשרים ואת הניסיון העצום שלו בארה"ב, שהוא רכש אותו בנסיעות שלו במסגרת התנועה. תמיד שרי חוץ סרבו להקמת משרד הסברה, כי הם אמרו שאם הם נותנים את ההסברה אז מה יישאר להם? רק הקוקטיילים? בכל אופן כשהוקמה המפלגה כן דובר על שיתוף פעולה ובאמת המפלגה של הורוביץ הצטרפה לליכוד. קראו לה תנועת העבודה הלאומית או משהו כזה.

ת. יחד עם שוסטק?

ש. כן, שהיא היתה אחד המרכיבים של הליכוד ב-1973.

ת. עם שמואל תמיר.

ש. כן, גם שמואל תמיר.

ת. "שטח משוחרר לא יוחזר" - זו היתה אחת הסיסמות לבחירות של שמואל תמיר. אחר כך הוא הפך להיות גרוע ממפא"י מבחינה זאת. לא זכרתי את הגוף המפלגתי הזה שקם.

ש. הם הצטרפו לליכוד. הם היו אחד ממרכיבי הליכוד, *הליכוד החופשי*.

ת. כן. זאת היתה הסיבה מדוע כן הצטרפו.

ש. אז היה פתרון להקים גוש ימני גדול יותר.

ת. היה אליעזר לבנה, שמילא תפקיד חשוב מאוד בתנועה, תפקיד מרכזי. לנתן אלטרמן היתה השפעה מוסרית עצומה. אבל השפעה פוליטית היתה ללבנה, כי הוא היה המוח הפוליטי יותר מכולם.

ש. היו לו עוד קודם קשרים, אפילו עם אצ"ל ועם בגין, ב-44 וב-48.

ת. אחת הסיבות מדוע זרקו את אליעזר לבנה, לקחו ממנו את "אשנב" שהיה בטאון של ההגנה והוא היה עורכו, כי הוא העז לפרסם מודעת אבל על קרבנות האצ"ל וחללי ההגנה. את זה לא סלחו לו שבתקופת תנועת המרי, שהיתה לו אהדה "פושעים האלה". יש דברים שקשה להאמין. אחר כך היתה פרשה שהתקיפו אותו שהוא בנה לעצמו וילה.

ש. בכל אופן הליכוד הוקם.

ת. אני זוכר שעמדתי אתו ברח' קינג ג'ורג' ואני הופתעתי והוא שואל אותי: למה אינך רואה מה שאני רואה, שהיום מנחם בגין הוא המנהיג של העם היהודי ועלינו להילחם שהוא יהיה ראש ממשלה.

ש. מתי הוא אמר את זה?

ת. איני זוכר תאריך, אבל אני זוכר את הסיטואציה הסוריאליסטית - הוא אומר שיש להעמיד את בגין בראש הרשימה כראש ממשלה ואני מתנגד לזה.

ש. והשאלה הבאה כמובן - איך ראית את בגין כראש ממשלה כשהוא נבחר, ב-1977, ואז מה היו הציפיות ממנו.

ת. קודם כל עם כל החשבונות האישיים וגם חילוקי הדעות הפוליטיים שהיו לנו תמיד, אולי לגבי האיך יותר מאשר לגבי המה. כתבתי בגלוי נגד ההיפר-דמוקרטיזציה וההיפר-משפטיות וזו היתה עצומה. צלצלתי אליו וברכתי אותו גלויים. האופוריה על הניצחון היתה עצומה. צלצלתי אליו וברכתי אותו

והוא אומר: "ישראל בוא, אני צריך אותך". לא הייתי חבר המפלגה, אבל אני זוכר מה שהתחולל במצודת זאב. עזר וייצמן "עלה" עלי באיזה התלהבות עצומה. ראינו בזה מבחינה היסטורית דבר גדול. היום התרגלנו למלה "מהפך" לכאן ולכאן, אבל אז זה היה ממש מהפך בקנה מידה היסטורי לראשונה.

ש. כשהוא מעלה את תכנית השלום כדבר הגדול הראשון שהוא מטפל בו, דוקא את תכנית השלום עם מצרים, זה מיד בקיץ אחרי בחירתו - מה חשבת אז על התכנית הזאת?

ת. מהרגע הראשון חשבתי נגד. מהרגע הראשון לא היה לנו צל של ספק, לאף אחד מאתנו. סאדאת?

ש. לא האמנתם.

ת. לא האמנו.

ש. מדוע אתה חושב שכל כך היה חשוב לבגין להציג דוקא את השלום כפרויקט הראשון שלו, כמטרה הראשונה שלו?

ת. היה לו קומפלקס של דה-טרוריזציה. אחד הדברים שאמר, בשיחה הראשונה, שהוזמן לבית הלבן, זה היה קומפלקס עמוק מאוד. הוא יורשו של ז'בוטינסקי. ז'בוטינסקי היה כל כך פוליטי, הרצליאני. אצל הרצל היו שמונה שנים של בזבוז החיים שלו על המפגשים הפוליטיים, ומפא"י זלזלו בזה - הסלונים וכו'. היה המאמר המפורסם של אחד העם שכתב "הישועה לא תבוא על ידי דיפלומטים אלא על ידי הנביאים". גם הדבר הזה, הדיכוי האישי. פתאום הוא ראה את עצמו מיד, כשהתחיל המשא ומתן, אז מיד הוא קפץ לשטוקהולם. הוא אומר לסאדאת: "גם דרך באר שבע מגיעים לשטוקהולם". אני נרעדתי. הוא ראה בדמיונו את עצמו...

ש. כך הוא חשב שייכנס להיסטוריה, כאיש שהביא את השלום ודוקא בזה הוא יעלה על בן-גוריון, שזה הדבר שבן-גוריון לא הצליח להשיג והוא יעלה עליו בזה.

ת. זה ברור. אין כל ספק, יש הטוענים שטרופ השלום היום במערך זה הדבר הזה - להוציא את המונופול של שלום מבגין. זה עמוק, לפעמים מדברים על זה, לפעמים לא מדברים על זה. שוב אחד הפרדוקסים - את השלום הביא מנחם בגין. בגין הביא את השלום ולא הם, הם אנשי השלום. זאת אחת הסיבות הפסיכולוגיות, אולי גם מתחת לסף ההכרה. הרוויזיוניסטים לא חדלים להגיד - מי הביא את השלום? הרי אין ישיבת כנסת שלא מזכירים את הדבר הזה. אז הם אומרים בשמאל - גם אנחנו נביא את השלום. נשלם מחיר פחות מאשר בגין שילם.

ש. ואתה כל הזמן ביקרת אותו על המחיר הזה במאמריך, לפני קמפ דייוויד ועוד יותר אחרי קמפ דייוויד עם כל הוויתורים שהיו שם. כל הזמן קראת לבגין להתנער מקמפ דייוויד, בכל השלבים.

ת. זה היה אסון איך שעשו את הדבר הזה.

ש. אתה יודע שיש ספר על קמפ דייוויד, שכתב עוזי בנזימן, שהוא קרא לו

"ראש ממשלה במצור" ובו הוא מנתח את כל הלחצים שהפעילו על בגין עד שלמעשה הוא הלך ונסוג.

ת. זה היה ממש דבר טרגי, כל קמפ דייויד.

ש. מה אתה חושב היתה על בגין ההשפעה של דיין ושל וייצמן? בכלל, מה היה היחס שלו לגנרלים?

ת. אתמול הזכיר ביילין או פרס את תוהמי, הדרך הובילה דרך תוהמי. גם בגין הלך דרך תוהמי.

ש. הפגישות הראשונות, הסודיות.

ת. אז עוד לא ידענו. גם למנחם בגין היתה אוסלו שלו, במרוקו.

ש. הדבר הראשון כמעט שהוא עשה אחרי שהוא התמנה לראש ממשלה, זה לשלוח את דיין לפגישה הצאת שם.

ת. בשביל זה הוא לקח אותו לממשלה כשר חוץ.

ש. מה באמת היתה ההשפעה של דיין על בגין, וכן של וייצמן? מה היה בכלל היחס שלו לגנרלים או לצה"ל או למי שמייצג את צה"ל?

ת. בפגישה הראשונה שלי עם בגין עם התמנותו, אמרתי לו: "מנחם, אין לך שר חוץ". הוצאתי את מעריב והיה כתוב ששר החוץ הוא דולצ'ין. והוא אמר: "יש לי שר חוץ". הוא סיפר שדיין יהיה שר החוץ. נדמה לי שעוד לפני כן, בפגישה בביתו אני זוכר את החיבוקים והשמחה מצדו "זכינו, זכינו". היינו יחד נתונים בצרות כאלה בורשה ובוילנה, ואחרי צרות אלה אני בא ומברך אותו כראש ממשלה, אז הוא אמר "אשרי שזכינו". ובכנות הוא אומר: "יש לי חמישה גנרלים בממשלה". אז ראיתי את המומנט הזה של הערצת הצבאיות, הגנרלים.

ש. אבל הוא בעצמו לא היה אף פעם בצבא. לא היה לו קשר, והם היו הסמל אולי של כל מה שהוא לא השיג.

ת. גם אני לא הייתי בצבא ולא היתה לי הערצה לגנרלים.

ש. אבל לבגין היתה - לשרון, לדיין, לויצמן, לידין.

ת. המכות הפסיכולוגיות האלה יש להם חולשה אחת - שהן חלות על פלוני אלמוני ולא חלות על אחרים. אף פעם לא הערצתי גנרלים.

ש. אבל באצ"ל תמיד היתה הערצת הצבאיות והמסגרת הרבה יותר מאשר בלח"י.

ת. הצבאיות זה בלי ספק. זה היה מז'בוטינסקי. אנחנו התווכחנו ויכוח אידיאלוגי עם הליגייוניזם. פה ישנו המפתח גם למה נוצרה קירבה בינינו (בין הלח"י) ובין הפלמ"ח. יצחק שדה רצה רק את אנשי הלח"י לחטיבה 8. הוא לא היה גנרל, זו היתה הסיבה למה הוא "עף". הוא היה פרטיזן, אורכיסט, ובלח"י היו אנרכיזם ופרטיזניות ולעגנו לקפיצת דום. בישיבות נציבות בית"ר עם בגין, היה ויכוח בינינו אם אנחנו צריכים להצדיע אם עובר סטרליץ, בפרוזדור בדירה שהיתה לנו, אם צריך להצדיע לו או לא להצדיע לו. כל העניין של הצדעה לבגין היה כל כך משונה. ביטאתי את זה פעם, שבפני ז'בוטינסקי אי אפשר שלא לעמוד דום, אבל לא בגלל הצד

הפורמלי שבדבר. זה היחס בין החסידות ובין מתנגדים. אני מגליציה החסידית שלא יודעת לעמוד דום. כשמתפלל רב מתנגדים אז הוא עומד דום ולא זז ואילו רבי של חסידים אז הוא מתנועע, מזיז את כל בית הכנסת. הוא היה כל כך מאושר בגין שהיו לו חמישה גנרלים.

ש. בקשר להסכם השלום - יש עוד שאלה כללית שאצל בגין לפעמים אולי חוזרת בעוד כמה גלגולים בקריירה שלו. יש לו תפישה יותר אידיאולוגית של עניינים. הוא רואה את השלום כאידיאל ואז הוא מעלה תכנית אידיאולוגית והוא חושב שבזה זה יתחיל ובזה זה ייגמר והוא לא חושב שבעצם הוא פותח בזה תהליך פוליטי שיש לו המשך, שפתאום הרעיונות שלו נהפכים למציאות ואז הוא לא יכול להתמודד עם זה. ואולי כך היה בלבנון. היתה לו איזה אידיאה להרחיק את אש"ף מהצפון, אבל פתאום כשזה מתחיל להתגלגל, וזה מתחיל להסתבך, וזה פוליטיקה בינלאומית וזה יחסים עם ארה"ב - פתאום הוא מאבד את עצמו.

ת. זה גם חוסר ניסיון. בתנועה הלאומית לא היה שום ניסיון פוליטי קונקרטי. ודאי לא על רקע גיאוגרפי כזה. הקשרים הפוליטיים שהיו לתנועת ז'בוטינסקי היו על רקע דמוגרפי, על רקע העם - לבוא במגע עם הונגריה, עם רומניה, עם פולין כדי להוציא את היהודים ולא על רקע פוליטי. גדולתו של הרצל, זה מן הראוי להדגיש ולדעת: הרצל חשב בעת ובעונה אחת בשני המסלולים. כדי להציל את העם היהודי הוא נוסע לאנטישמים הרוסים, ונוסע לגרמניה וללונדון על רקע גיאוגרפי-פוליטי להוציא את ארץ ישראל מידי התורכים. אז הוא רואה בעת ובעונה אחת, והוא כותב ב-1901 והוא אומר לדיפלומט גרמני: "אנחנו צריכים להגשים את הציונות בכדי שרוסיה תשים את הכף הדובית שלה על המזרח התיכון". אולי את זה נתנה לו הישיבה שלו במשך 3 שנים בבורבון, לפני פרשת דרייפוס, ככתב של Neue Freie Presse הווינאי, ושם הוא ראה את הבעיות הפוליטיות ולמד אותן. המנהיגים שלנו לא היה להם בית ספר פוליטי זה הרצל עבד בשני המסלולים. וייצמן עבד בתחום הפוליטי החיצוני, אבל זה היה חד-צדדי, מכור לאנגליה ולא העלה על הדעת. ז'בוטינסקי כבר התחיל לחשוב ורצינו שיתחיל לחשוב להעביר למסלול אחר, למסלול גיאוגרפי-פוליטי, אבל זאת היתה ההחמצה שלו ואחת משגיאות החיים של ז'בוטינסקי שהוא הקים את המשרד שלו בלונדון להתחרות עם המשרד של וייצמן, במקום לשבת בפריז או בושינגטון. פריז היתה בתחרות אימפריאלית עם אנגליה כל הזמן ואילו היה מקים את המרכז של התנועה הלאומית שם, ייתכן שאפשר היה לקדם הרבה תהליכים. אבל הוא עד הרגע האחרון היה קשה לו להתנתק מהאוריינטציה האנגלית, וזה מכיוון שלפי השיקולים שלו האוריינטציה על יהודים יותר כדאית לאנגליה מאשר על הערבים. הוא צדק, אבל האנגלים לא הבינו שזה היה יותר טוב בשבילם. זאת היתה השגיאה שלו. בדבר הזה התחיל באמת יאיר. בארגון הצבאי הלאומי, גם אצל אחימאיר היו רעיונות כאלה, התחיל "להתבשל" הרעיון אולי לשנות,

אולי להשתחרר מאנגליה ולשנות את האוריינטציה הפוליטית. התחילה "להתבשל" לאט לאט המחשבה הפוליטית. בעניין איך בונים את הארץ, איך מיישבים את הארץ בודאי שלמפא"י היתה לה עדיפות בדבר הזה, אבל גם בנושאים של מגעים פוליטיים לא היה... אמריקה תפשה את מקומה של אנגליה, כמנדטור לא רשמי של ארץ ישראל.

ש. זאת אומרת שאת המהלכים של בגין בראשית כהונתו בעצם אתה מייחס לחוסר ניסיון פוליטי או לנאיביות מסוימת, ואז הדברים התגלגלו ולמעשה סחפו אותו, עד להסכם קמפ דייוויד ועד הסכם השלום עם מצרים כפי שהוא נחתם.

ת. לגבי ההסכם עם מצרים היתה גם הנקודה שלא היה לו שום יחס לסיני.

ש. זה נכון, כי זה לא ארץ ישראל.

ת. אני בטוח שקמפ דייוויד כזה לא היה אפשרי על יהודה ושומרון אצל בגין. כלומר זה לא רק חוסר ניסיון אלא גם היחס... מחשבה כזו כמו של צבי שילוח ביחס לכווית, של מפא"יניק... אנחנו מדברים על שתי גדות לירדן בגלל שזו היתה מפת המנדט, ובא אלי מפא"יניק ומדבר על כווית. בגין לא היה מעלה על הדעת את זאת. מבחינה זו הוא נשאר הרצליאני או בגישה של ז'בוטינסקי, צמוד ללגיטימיות. מפת המנדט היתה לגיטימית כי זו מפת המנדט הבינלאומי. יש לזה צידוק בינלאומי.

ש. ודאי כמשפטן הוא תמך בכך.

ת. הוא חיפש מאוד ביסוס משפטי. אולי זה גם הטרוריזם שבו. הבאתי דוגמא שהוא מעמיד את שני הסרג'נטים ועושה להם משפט.

ש. אמרת שבלח"י אף פעם זה לא היה קורה.

ת. אני זוכר שכשזה נודע לנו ממש צחקנו, הקומדיה הזו של משפט. זה גם כן שייך לאותה המחשבה להיות גם טרוריסט ובתוך טרוריסט גם לחשוב את המחשבה הלגליסטית. אנחנו היינו מבחינה זו בולשביקים, או אפילו יותר מבולשביקים אנשי ס.ר. אחד הספרים למשל שמאוד רווח בינינו ושאהבתי אותו מאוד היה ספר בשם "בלהבות" של בז'וז'ובסקי, אחד מהס.ר. ובוויכוח הזה שהיה בין הס.ר. ובין הקומוניסטים אנחנו היינו בצד הס.ר. שהם היו אינדיבידואליסטים, יותר אנרכיסטים.

ש. נעבור לנושא אחר בכהונה של בגין - הנושא החברתי. הרי בגין הבטיח להיטיב עם העם. ידוע היחס המיוחד, שהיה עוד מתקופת אצ"ל, לעדות המזרח, וידוע גם שהמהפך החברתי או המהפך במבנה החברתי של ישראל הוא למעשה שתרם לעליית בגין לשלטון, כי מבחינה אידאית הוא נשאר במקום שהוא עמד. מה שהשתנה זה הנסיבות, מה שהשתנה זה הציבור שבא אליו. מה ידוע לך ומה היה מיוחד ביחסו של בגין לעדות המזרח?

ת. רצייתי תמיד להחליש קצת את המוטיבציה הזאת של עדות המזרח, שבגין היה חזק בעדות המזרח. זו אמת, אבל מאחורי האמת הזו יש שורש אחר - בגין היה פופולרי בעדות המזרח כשלא היו עדות מזרח בפולין. בגין היה פופולרי בעיירות העוני היהודי, בשכבות העוני היהודי. אותה

הסיבה שהקנתה לו פופולריות בפולין אותה הסיבה הקנתה לו פופולריות פה. כלומר, לא היותם אלה עדות מזרח, אלא שהצד הפסיכולוגי והסוציולוגי של שכבות אלה, שכבות עוני, שחיות הרבה על דמיון, הרבה על אמוציה, שלא עזר להם הפלפול המרקסיסטי הסוציאליסטי, שמילא את הציונות הסוציאליסטית המתחרה, אם זה דרור ואם זה תנועת העבודה וכו', שמילאו כרסם בפלפולים על סוציאליזם וכו'. היה לו הכלי הרטורי שמתאים להמונים: לעמך בפולין ולעדות המזרח כאן.

ש. והיה עוד משהו - הגישה לדת.

ת. כן. בסופו של דבר מבחינה סוציולוגית הם יצאו מאותה השכבה, גם מנהיגי מפא"י, אבל אצלם בגלל היותם סוציאליסטים ומרקסיסטים הם מרדו בדת, ואצלו מכיון שהוא גדל בלאומיות, היה לו שורש לאומי ולא היה צריך למרוד בדת ולא ראה חלק מהמלחמה שלו למרוד בדת. איך אמר אורי צבי גרינברג? עישנו סיגריות בשבת כדי לעשות דלקת ריאות לקדוש-ברוך-הוא. היה לו יחס פתוח, מתוך אהבה לדת, ולא מתוך נוקשות הלכתית, לא מתוך גישה הלכתית אלא מתוך גישה של אהבה. באמת אהב את היהודים בחגים ואהב את השבת וכל הדברים האלה. זה היה אצלו טבעי. זו היתה העיירה היהודית. בפולין היו גם המונים חילוניים, הבונדיסטים. אלה פרולטרים אמיתיים. אבל ה"עמך" מחוסר המעמד למעשה, לא הפועלים בבית חרושת, שהיו מאורגנים בתאים ועשו שביתות והלכו בראשון למאי, אלא אותו הכרתי כשהייתי ב... העיירה היהודית עם הנוער היהודי, המסתובב חסר תקווה, חסר מעמד, חסר מקצוע. גם כבר איננו שומר מצוות כמו אביו. חסר לו משהו - לקחו ממנו את השבת ולא מצא משהו במקומה. אז באה הציונות. הציונות של הנוער של התנועה הציונית אמרה שצריך לחכות. אני יודע זאת מבשרי. היה לי בת-דוד מהמשפחה שישבה שלוש שנים בהכשרה, בנגריה. היתה הכשרה בתנועת פועלי ציון ובתנועת הנוער הציוני סוציאליסטי, וישבו ולמדו את קרל מרקס והיו ויכוחים בין האינטרנציונל השני, והשני וחצי, והאינטרנציונל השלישי. היתה לי בת-דודה שישבה שם שלוש שנים וחכתה לסרטיפיקט. בגין בא לנוער הזה, הוא בא לעיירה היהודית הזאת, החמה. איך כותב ז'בוטינסקי? הוא שואל את אמא שלו, כשהיה בן שש או שבע: "אז גם לנו תהיה מדינה?" אז אמא אומרת: "איזה שאלה, טיפש שכמוך, ודאי שתהיה!" המקור לביטוי של ז'בוטינסקי "ככה" היה שז'בוטינסקי מספר שישב פעם עם איזה מדינאי צרפתי כדי לשכנע אותו על הציונות. בסוף השיחה הצרפתי אומר: טוב, אני מבין למה אתם רוצים מדינה, אני מבין למה ארץ ישראל, אבל למה עברית? לקחת לשון מתה. למה לא אחת משפות העולם? אז ז'בוטינסקי אומר: חיככתי וגרדתי את מוחי ולא מצאתי תשובה. רק למחרת באתי אליו ואמרתי לו: אתה שאלת אותי למה עברית, יש לי תשובה - ככה! יש דברים שהתשובה עליהם היא לא פולמוסית ולא ויכוחית אלא ככה! כדבר אלמוטרי. ז'בוטינסקי תפש את העניין הזה כאלמוטרי, ככה, לא צריך את כל

הנימוקים, למה ארץ ישראל? - ככה!
ש. בכל אופן הפרולטריון, עדות המזרח כאן זה לא הפרולטריון של פולין,
שיש לו את השיתוף של המסגרת.
ת. מבחינה פסיכולוגית קרוב יותר. במבנה הסוציולוגי שלהם פה הם היו
אותו אלמנט שיכולת לפנות אליו באמצעים אמוציונליים ואז הם מבינים.
ש. אבל כאן יש להם גם את האנטי למפא"י ואז בגין הוא האלטרנטיבה
כמובן. כל מי שרוצה לפעול נגד מפא"י הולך לבגין.
ת. כל מה שמפא"י עשתה להם, והיחסנות בתוך מפא"י...
ש. ואז הולכים למי שגם הוא מוחרם ומנודה ומושפל על ידי מפא"י, וזה
שיתוף האינטרסים.
ת. כשאני אמרתי מה שאמרתי, כשהתחלתי לחשוב על דברים כאלה, זה לא
היה שאני שללתי את המומנטים האלה, אלא כתוספת אלמנט, מכיון שאז באה
השאלה הרי האלמנטים האלה של רדיפה, או של אפליה שהיתה, זה לא היה
בפולין ובכל זאת הוא כבש שם המונים. חיפשתי מה משותף להצלחה שלו בקרב
ההמונים שם ולהצלחה שלו פה.
ש. היחס שלו לדת בעצם גרם למעין מהפך במבנה הפוליטי בישראל, לקרוב של
מפלגות האורתודוכסיה לממשלות שלו.
ת. היה לי חבר מוינה, ד"ר וינשטוק. בשבת הוא חוזר מבית הכנסת
וצועק מרחוק: "שייב, שייב" וניגש ומתחיל להתנשק, זה היה בשבת
הראשונה אחרי יום רביעי הידוע, של המהפך הראשון, ואומר: "זה מסימני
הגאולה, שמעת את דבריו של בגין - ברוך השם, בעזרת השם".
ש. הוא היה ראש הממשלה היהודי ביותר.
ת. אצלו זה היה טבעי. אצל יצחק שמיר לא סבלתי את זה.
ש. מה הדבר הכמעט הראשון שבגין עשה אחרי שהוא נבחר? הוא הלך לכותל.
איזה עוד ראש ממשלה עשה את זה? בודאי שזה היה משהו אחר, שונה, חדש.
אבל הקירוב של החרדים - אני לא יודעת אם הוא התכוון לזה באמת, הקירוב
של המפלגות החרדיות אליו.
ת. הוא היה צריך לחשוב על ממשלה. הוא רצה להיות ראש ממשלה של עם
ישראל ולא של המפלגה שלו. אינני יודע אם גם היה לו רוב בלי הדתיים.
אבל האלמנטים האלה, אם כי הוא לא היה למדן גדול, אהב להשתמש בפסוקים.
בן גוריון ידע תנ"ך יותר מבגין. הוא למד מאוחר. אצל בגין זה היה
גירסא דינקותא באמת, מה שלמד מבית אבא. אבל זה היה לו טבעי. בגין
כשאמר "בעזרת השם" זה היה אמיתי. זה היה ללא פילוסופיה, ללא
תיאולוגיה דתית. אינני יודע אם הוא היה מסוגל לתת הסבר דתי
לעמדות שלו. זה היה על בסיס לאומי - זה העם שלי, זה התרבות שלו, זה
בית אבא. לא בגלל שהוא האמין שאלוהים ברא את העולם בשישה ימים, אלא
זה בית אבא, זה התרבות שלו.
ש. זה גם היה הקשר שלו עם הקהילות היהודיות, כשהיה נוסע לארה"ב
ת. כן. היתה פה הבנה אינסטנקטיבית הדדית, העם באינסטינקט תפש

שהוא קרוב אליו מה לו ולבן גוריון? מבחינה זו לבן גוריון היתה הערצה כמנהיג, כציוני, כמגשים אבל לא היה לבבי ולא קרוב לעם. ש. ואצל בגין היתה יותר הרגשה של בית אבא, של העיירה, של אהבה. ת. ודאי.

ש. איך היית מעריך את בגין כראש ממשלה בהשוואה לראשי ממשלה לפניו ואחריו? כשהוא התחיל, הוא התחיל יפה מאוד, זאת אומרת עם השליטה על הממשלה ומדיניות ומטרות, אבל אחר כך זה התמסמס ולא בא לידי ביצוע.

ת. אינני יודע אם המלה מופשט מתאימה לזה. את זה עשה החינוך הרוויזיוניסטי כל השנים. כל המנהיגות של מפא"י עד היום הזה, הם כולם גדלו במפלגה ובממשלה או בהנהלת הסוכנות, כלומר הם גדלו עם הכלים שיצרו.

ש. מ-1933.

ת. ואנחנו גדלנו בחוץ, באופוזיציה, עם "מדינה על שתי גדות הירדן". מבחינה זאת, אולי בגלל זה, ניתן השם "המעש" לעיתון שלנו. בורשה היה שמו "די טאט" איך נוצר השם הזה "די טאט" של עיתון הארגון הצבאי בורשה, שאנחנו כאן לקחנו את זה, ללח"י. "המעש", מכיוון שהיתה קיימת כל הזמן אצלנו איזו הרגשה שאנחנו מדקלמים ומפא"י עושה. הם במעש והרטוריקה אתנו. אנחנו נואמים ונואמים והם עושים. על כן בא השם "המעש" אם מדעת או שלא מדעת, כאילו לאזן את אי העשייה. אבל המעש שלנו היה רק צבאי. בזה זה התחיל ובזה זה נגמר. יכול להיות שאם אני רוצה לעשות היום חשבון כללי היסטורי ושואלים אותי: אז מה חלקה של המחתרת בהקמת המדינה - זה הסיכום שלי. אני יכול להוציא את התנועה הרוויזיוניסטית מההיסטוריה הציונית. אני לא יכול להוציא את המחתרות אצ"ל ולח"י. מה שהם עשו לא היה לו תחליף להחשת היציאה של הבריטים מן הארץ. בלי המחתרות הבריטים היו יוצאים כמו שיצאו מהודו. היו מקימים פה את פלשתיין ונותנים את השלטון למי שהיו רוצים לתת. כמו שהיה אפילו בקניה. הם יצאו גם מקניה ומסרו את השלטון לג'ומו קנייטה. הציונות היתה לה תפקידים נוספים אבל בהם לא היה לנו חלק - של בניין הארץ ודברים כאלה. זאת היתה העשייה היחידה באופן קונקרטי. היו הרבה דברים שאני יכול להגיד עליהם בזה טעינו, בזה לא טעינו, אבל העניין הזה של העשייה - גירוש הבריטים מן הארץ, החשת גירוש מן הארץ, כפינו עליהם יציאה כזאת שמתוכה יכול היה בן גוריון להקים את הממשלה. הם לא יצאו בצורה מסודרת. בן גוריון כבר היו לו הכלים. בגין לא יכול היה להקים ממשלה בלי מה שהם עשו.

ש. וב-1977 כשהוא כבר הגיע לממשלה, למה הוא לא הגשים את זה?

ת. חוסר הניסיון. אולי חוסר הבנה. כששאלו אותי אמרתי שמלחמת לבנון לא היתה יכולה לקרות בימי יצחק שמיר, הוא היה מאוד פרגמטי. מבחינה ארגונית היה איש העשייה הפרגמטית. לא אידיאולוג.

ש. זה מה שהוא היה גם אצלכם, בלח"י.
ת. כן. הוא לא אידיאולוג, לא הגה אף רעיון פוליטי, אבל היה איש מעשה.
אם שרון היה בא ליצחק שמיר עם התכנית ללבנון אז הוא היה שואל אותו:
אתה אמרת שאתם פותחים את זה ב-9.40, אפוא תהיה ב-9.42? בגין לא שאל.
על כן בגין לא ידע שעל הבופור נפלו אנשים. לשנות את כל המזרח התיכון,
עם הנוצרים והמרוניטים, איזאה ציונית ותיקה עם אוריינטציה על
הנוצרים.

ש. השיתוף עם המיעוטים.

ת. קדימה.

ש. זה שוב העניין של להיתפס לרעיון ולא לראות את ההשלכות המעשיות
שלו.

ת. זה בדיוק אותו דבר. יש סכימה, יש רעיונות - "שתי גדות לירדן", אבל
איך עוברים את הירקון ולא את הירדן. זה החיסרון של התנועה
הרוויזיוניסטית כולה, לא אחיזה בכלכלה, בשום כלים. זה שהשפיע לרעה.
בנאומים, ברטוריקה בבחירות זה טוב. אבל למחרת זה כבר לא טוב.

ש. מה עוד שאת המנגנון הוא השאיר כמו שהוא היה - את שירות המדינה, את
בעלי התפקידים.

ת. לא רק זאת. היה בתנועה הלאומית הרוויזיוניסטית צימאון לשלטון.
עשרות שנים באופוזיציה.

ש. בגין אמר: זקנתי באופוזיציה.

ת. ופתאום מגיעים לזה, אז מתנפלים על עמדות.

ש. אבל הוא לא נתן להם. בממשלה הראשונה שלו כמה אנשי חירות היו?
מעט.

ת. הוא לא נתן. אבל מה שהתפתח אחר כך. תראי מה בליכוד היום. אומרים
לי שרובם אפילו לא רוויזיוניסטים. תשאל מיהו ז'בוטינסקי - לא
יודעים אפילו מי היה ז'בוטינסקי. הם רוצים רק להיות מנהל פה, מנהל
הסניף פה, ללא כל אידיאולוגיה. על כן הרוגז הגדול שהיה בינינו, כשאני
אמרתי לבגין שבבניין גדול כזה, אין בו רוח. והוא אומר לי: "מה אתה
אומר? איזה יומרה יש לכם? אתה ראית את העצרת ליד מוגרבי?" אני כבר לא
מדבר על משרה או על קיבוץ או על בית חרושת. היה עניין של רוח. כשהוא
אומר רוח זה גם כן מופשט מאוד.

ש. הוא צריך את הדרמה ההיסטורית, לכן גם הוא וסאדאת בעצם היו דומים
מבחינה זאת של השחקנים הראשיים בדרמה.

ת. בתחום הרוחני תנועה גדולה כזאת לא הקימה אף הוצאת ספרים. למפא"י
יש עשר הוצאות ספרים לפחות. אפילו עיתון לא הצליחו לעשות.

ש. ב-1977 הם כן התחילו להוציא ספרים, כאילו לשנות את הדעה על תפקידו
של האצ"ל. רק אז התחילו הפרסומים.

ת. או להתרכז בחינוך. תכנית לימודים.

ש. ההוצאה שגאולה כהן ניהלה, תכניות הלימודים שלה במדרשה הלאומית.

ת. זה מצומצם ומוגבל. עומדים לסגור אותו עכשיו. בלעדי זה היה שווה הרבה פחות. וזה לא טוב, אף פעם לא רציתי שזה יעמוד עלי, כי זה לא בריא לתנועה. אני לא יכול כבר לראות פרצופי לח"י, הם נמאסו עלי כולם. רק כשאני בא ורואה פרצופים חדשים אז אני נהנה. אבל הם לא דאגו אף פעם לזה, לא לבתי ספר, לא לחינוך. בגין לא הושיב קבוצת אנשים שיכינו תכניות לימודים. ישנה האידיאה, החזון וחסרה הקונקרטיזציה של האידיאה. אני לא יודע באיזה מידה הוא הבין בכללה.

ש. ד"ר אלכס רפאלי סיפר שהוא נפגש עם בגין זמן קצר אחרי שהוא עלה לשלטון, והוא רצה לייעץ לו בענייני כלכלה ולייעץ לו את מי למנות לאיזה תפקידים ובגין לא קיבל את זה. אמנם את הכט הוא לקח שיהיה יועץ כבוד שלו ללא תשלום, אבל את העצות הקונקרטיות הוא לא רצה לקבל.

ת. על כן לאט לאט נשרו מהתנועה כל המאוכזבים וכל הכוחות הכלכליים והמדעיים, אחד אחד. הוא לא קירב אותם, אלא אף הרחיק אותם. אני מכיר מתחום הזה. ... היו אנשי פרופסורה בעלי כשרונות - אקצין, ירון, היו אישים שיכלו לעזור אבל הוא הרחיק את כולם. או סופרים למשל. תראי מה מפא"י עשתה. מפא"י נתנה שיכונים לעשרות סופרים בחיפה. אבא חושי התחנן לפני אורי צבי גרינברג ורצה לתת לו דירה על הכרמל בחיפה. בגין דאג לזה? שאל אם יש לאורי צבי גרינברג מה לאכול? היו שנים שלא היה לו לחם בבית, פשוטו כמשמעו. אבא חושי המפא"יניק מציע לו דירה על הכרמל! יש סופרים, כמו שופמן למשל שעבר לחיפה, אבא חושי נתן לו דירה. במפא"י הבינו, הם הבינו שצריך הוצאות ספרים כדי לפרנס את הסופרים ולדאוג לדירות לסופרים. אדם כמו אבא חושי שבעצמו לא היה פילוסוף גדול, אלא היה איש עשייה. זה היה חסר אצל בגין. לבן גוריון, למשל, היה רגש נחיתות לגבי אנשי רוח והתישב פתאום ולמד בודהיזם, ויוונית עתיקה ותנ"ך.

ש. והיה קונה ספרי פילוסופיה כל פעם כשהיה נוסע ללונדון או לניו-יורק.

ת. וספריות. את בגין לא יכולת לתפוש בחנות לספרים עתיקים.

ש. הוא היה קורא בדרך כלל ספרים פוליטיים ועיתונים.

ת. לא יכולת לתפוש אותו בתיאטרון, כל אותם דברים שהם הקונקרט של חיי רוח או של חיי הוראה. כל דבר שמגיע לקונקרט - הוא לא היה שם. יש דברים מזעזעים, כשאני אומר לו שאין רוח בתנועה והוא עונה לי: אתה לא ראית את האסיפה ליד מוגרבי. לא אשכח את זה. זוהי רוח? לזה הוא קורא רוח? זו הטרגדיה של התנועה הלאומית. כשלונות אלה אינם מקריים. כולל הדבר הזה שהיום כל כך בולט. גאולה כהן נכנסה לליכוד היום אז היא צריכה קצת להצדיק אותו. אני אומר: איך אתם סובלים דבר כזה? יש הפגנות יום יום, יש התנחלויות וכו', אפוא בית"ר? הייתי מצפה שבית"ר תהיה בראש כל הדברים האלה? אבל היא לא קיימת. רק פעם בשנה בעלייה לקבר ז'בוטינסקי. אפוא הם? הרי הם צריכים היום למלא יום ולילה את הרוח, לא

קיים, אין. ואלמלא גוש אמונים ומרכז הרב, לא היינו זוכרים שיש יהודה ושומרון, השם היה נשכח. היינו זוכרים אגדה ללא ביצוע.

ש. מה לדעתך היו הסיבות לפרישה של בגין? מה שהוא אמר או משהו עמוק מזה?

ת. לא יודע יותר מזה ממה ששיערו בעיתונים. אני מניח שחלק זה מותה של עליזה. היא היתה פלדה, אשה חזקה מאוד. אם זה היה עוזר להרבה זמן אינני יודע. גם היא לא היתה יכולה לתת יותר ממה שהיה לה, אבל היא היתה חזקה מאוד והיתה ודאי מחזקת אותו שלא יפול. זה עניין רגיל, צרוף של מחלה, אכזבה מאנשים, ה"קלקולים" בממשלה.

ש. מדוע השתיקה שלו אחרי הפרישה? יש הרבה מנהיגים שפרשו והמשיכו בפרשנות, במאמרים. הרי הוא התכוון לכתוב את הספר הגדול שלו.

ת. את זה כן הבנתי. על ספרים הוא דיבר.

ש. אבל לא הגיע לכתוב אותם.

ת. זה מאיגרא רמא לבירא עמיקתא. זה בדיוק מה שגרשון שולם כתב על שבתאי צבי - מאופוריה למניה דפרסיבית.

ש. אבל זה היה לו כל הזמן, לבגין.

ת. אבל לא קיבל צורה קטסטרופלית.

ש. כמעט.

ת. מצבי רוח קראו לזה וכו', אבל על רקע הכשלונות שהיו - מותה של עליזה והכישלון בלבנון, ושרון ועוד כאלה - אותם האלמנטים החולניים השתלטו עליו.

ש. לכן ההסתגרות הסופית הזאת והדיכאון הזה וכל השתיקה עד הסוף.

היו לך עוד קשרים אתו אחרי פרש?

ת. טלפונית.

ש. לא ביקרת אותו אף פעם?

ת. רציתי. והוא אמר: "עוד קצת חכה, ישראל, עוד קצת". הצעתי לו: "מנחם, נמשיך בשח". והיה אומר: "עוד קצת, ישראל, עוד קצת חכה". כמה פעמים. בייחוד הייתי מטלפון בכל ערב חג, בימי הולדת שלו. אלה היו טלפונים קבועים אליו. הוא ענה בלבביות ובאדיבות רבה. בייחוד לבתיה אשתי, שהוא אהב אותה מאוד בעיקר בזכות הקשרים שלה עם עליזה. פעם דיברתי עם בני בגין שאני רוצה מאוד לבקרו, אבל הוא אמר: אני מקווה שיוטב קצת, עכשיו זה קשה.

ש. וזה לא יצא לפועל אף פעם, לא נפגשתם.

ת. לא. זה הורגש ממש כמו שקיעה, יותר ויותר עד הסוף.